

JOS THIE

Foarby it Boarkumer fjoer

EEN BOEK DAT ALS EEN FILM AAN JE VOORBIJTREKT

MIJN KENNISMAKING MET HET VEELGELEZEN *FOARBY IT Boarkumer fjoer* van Durk van der Ploeg begint bij het monument ter nagedachtenis aan de drieëntachtig bemanningsleden van de vissersvloot van Peazens-Moddergat die de storm van 5 maart 1883 niet hebben overleefd. Ik sta voor de gedenksteen op een stralende zomerdag bij laag water. Het heldere zonlicht doet de horizon trillen. Je kan Schiermonnikoog bijna aanraken. Dan is het haast niet te bevatten dat zoveel schepen zijn vergaan, vaak met vader, zonen en grootvader samen aan boord. Van de tweëntwintig schepen die op die dag uitvoeren, gingen er zeventien om. Deze dramatische gebeurtenis vormde het begin van het einde van de vissersvloot van dit stukje Fryslân.

In het Fiskershúske onder aan de dijk wil ik zoals velen, die min of meer toevallig uitkijkend over het wad met het monument zijn geconfronteerd, het hele verhaal van deze ramp horen. Daar attendeert een medewerkster van het museum mij op het boek dat Durk van der Ploeg hierover heeft geschreven. Ik bereid mijzelf voor op een verslag van deze ramp vol verhalen over helden die in het zeewater zijn gebleven. Maar al na lezing van de vierde bladzijde, waarin een zwangere vrouw in de blubber van het wad tijdens het wormsteken een zoon baart, begrijp ik dat ik met een heel ander boek te maken heb. Niet een boek over helden, maar een boek over verliefden. En niet een boek over een tragisch incident, maar een beschrijving van de sociale geschiedenis van bijna een eeuw van dit stukje Fryslân. De grootste verrassing bij lezing is echter dat dit boek als een film aan je voorbijtrekt, zo beeldend is het geschreven. Zoals het monument op de dijk bij Moddergat het uitzicht op het wad daar voorgoed heeft veranderd, zo heeft *Foarby it Boarkumer fjoer* van Durk van der Ploeg mijn kijk op dit deel van Fryslân definitief bepaald. Zo'n zeldzaam boek krijgt dan een speciaal plekje in mijn boekenkast. Als bron van

inspiratie en altijd bij de hand om aan vrienden en bekenden aan te bevelen en uit te lenen. En nooit weer terug te krijgen. (Voor dit artikel gebruik ik dan ook mijn tweede exemplaar).

Als Swaantje, dochter van een rijke boer uit Peazens, op de eerste bladzijde van *Foarby it Boarkumer fjoer* niet wil vertellen wie haar zwanger heeft gemaakt en nog in hetzelfde hoofdstuk het huis wordt uitgezet, dan kan dat het begin zijn van een onvervalste streekroman. De wetenschap echter van de lezer, dat het boek gaat over een ramp, waarbij veel vissers het leven laten, verandert direct het perspectief van het eerste hoofdstuk. Een boerendochter uit Peazens komt als alleenstaande moeder te leven in een gemeenschap van vissers in het vlakbij gelegen, maar o zo verschillend, Moddergat. Met dit begin legt de schrijver alle tragische fundamenteën, waarop hij zijn verhaal dat bijna een eeuw ontspant, kan bouwen. De personages, de sociale context en het landschap.

Het meest succesvolle Nederlandstalige toneelstuk ooit is ook een vissersdrama, *Op Hoop van Zegen* van Herman Heijermans. De vele tranen die dit toneelstuk over de hele wereld heeft losgemaakt, hebben natuurlijk veel te maken met de aanklacht die deze tekst is tegen de sociale misstanden die toen heersten in de visserij. Ik geloof echter dat het publiek pas echt diep geraakt werd door de houding van het hoofdpersonage Kniertje, net als bij Van der Ploeg een vrouw en geen held. Kniertje stuurt tegen beter weten in haar zonen de zee op en de dood in. Dat doe je toch niet? denk je dan als publiek. En toch voel je dat ze niet anders kon in die tijd en onder die omstandigheden. Dat o zo herkenbare dilemma doen echte tranen bij je opwellen. Dat is de werking van een tragisch personage. Zo ook in *Foarby it Boarkumer fjoer*.

Van der Ploeg schrijft niet over helden, maar over tragische personages, die niet geboren zijn om te winnen, maar die verliezen. Zoals Swaantje die in een onbewaakt ogenblik ongewenst zwanger raakt. En vervolgens wordt haar hele leven en dat van haar naasten hierdoor bepaald.

In tegenstelling tot Kniertje laat Swaanthe haar bezorgdheid over de gevaren van het vissersbestaan wel duidelijk blijken. Maar ze grijpt niet in en staat werkeloos toe, dat haar man Rimmeren in de storm omkomt. Rimmeren haar man en de stiefvader van haar zoon is daarentegen de man met ambities die zijn leven wil veranderen. Bij hem passen menselijke fouten met grote gevolgen, zoals het uitvaren in maart 1883 als foarsiler. 'Foarby it Boarkumer floer' wil hij gaan, omdat hij daar verwacht meer te kunnen vangen en omdat hij met veel moeite en veel schulden een nieuw schip heeft gebouwd, dat daartoe in staat wordt geacht. De hele vloot volgt hem en de afloop is bekend. In een onverwachts grote storm vergaan zeventien van de tweëntwintig schepen.

Het meest verrassende personage in dit boek vind ik Botte. Hij is het onwtrege kind van Swaanthe. Hij groeit op in het vissersdorp Moddergat dat zo verschillend is van de gemeenschap in Peazens, waar zijn grootouders wonen. De pake van Botte is een hereboer en wil Botte als enig erfgenaam terug op de boerderij. Maar Botte kiest voor de visserij en alles wat daarbij hoort, net zoals zijn moeder heeft gedaan. Botte komt daarmee in een soort niemandstand, want echt geaccepteerd in de vissersgemeenschap wordt hij niet. Hij wordt toch gezien als kleinkind van de 'goudboer'. Zo vindt iedereen hem eigenlijk te klein om mee te gaan als bemanning, terwijl klasgenoten van zijn leeftijd (10 jaar!) al meevaren. Bij zijn grootvader vindt hij geen troost, omdat een boer nu eenmaal weinig heeft met de zee. Van Botte zou je verwachten, dat hij uiteindelijk uitgroeit tot een ware held die tegen alle verwachtingen in de leider wordt van alle vissers of iets dergelijks. Maar voor zo'n voor de hand liggende oplossing kiest Van der Ploeg niet. De storm en zijn stiefvader komen tussenbeiden. Botte vaart op de dag van de storm mee in een andere boot dan zijn ambitieuze stiefvader en overleeft de ramp, terwijl Rimmeren als foarsiler omkomt. Vervolgens is Botte zoals bijna alle overlevenden van de storm niet in staat als zelfstandig visser door te gaan. Hij monstert aan op verschillende grotere schepen uit het Westen of uit Duitsland. Hij sticht een gezin, maar geen van zijn kinderen kan het beroep van zijn

vader voortzetten. Op de laatste bladzijde wordt beschreven hoe de kinderen verzeild raken in baantjes als grondwerker, boerenarbeider of medewerker bij het waterschap. Dan is het 1945 en is het met de visserij in Dongeradielen afgelopen. Door Botte niet de held te maken, die je zou kunnen verwachten, schiept Van der Ploeg de mogelijkheid aan het leven van Botte de teloorgang van de visserij na de ramp op een goed onderbouwde haast documentaire wijze te schetsen.

De verwijdering van de zwangere dochter op de eerste bladzijden van het boek creëert ook direct de sociale context, waarin het drama zich afspeelt. Kort door de bocht: de rijke boer tegenover de arme vissers. Maar ook de geldtellers tegenover de avonturiers. Van der Ploeg laat je als lezer op de dijk bij Moddergat niet alleen het wad opkijken, maar laat je ook omdraaien richting land waar je de boerderijen ziet die eens macht en rijkdom vertegenwoordigen. De schrijver laat op allerlei momenten zien hoe de sociale tegenstellingen de gebeurtenissen bepalen. Ook hier lijkt zijn werk beïnvloed door Heijermans, zoals in de beschrijving van de grote liefdadigheidsacties die na de storm worden gehouden in het hele land om de arme vissersbevoeling te helpen. En de betutteling en bevoogding en het machtsmisbruik die vervolgens door de comités die de opgehaalde gelden beheren wordt uitgeoefend. Comités vol notabelen, zoals boeren maar zonder ook maar één visser.

De romanvorm geeft van der Ploeg de ruimte om meer dan in een toneeltekst zoals *Op Hoop van Zegen* de sociale omstandigheden van die tijd te beschrijven. Dat levert mooie situaties op, zoals de lange zoektocht naar het kapitaal waarmee het nieuwe schip van Rimmeren moet worden gefinancierd. Een vernederende bedeltocht langs boeren, apothekers, doktoren en andere notabelen, die geld teveel hebben. Het kapitalisme had toen nog een gezicht, maar de methoden verschilden weinig van de onzichtbare bankiers van vandaag. Ook de tegenstellingen in het geloof, die in die tijd culmineerden in afscheidingen en nieuwe geloofsgemeenschappen worden mooi

beschreven. Hoe de 'finen' in Moddergat het onder de vissers voor het zeggen krijgen in hun schuurtje, waar de preek zittend op kistjes wordt bijgewoond, terwijl de grote kerk nog geen kilometer verderop leeg raakt.

Het landschap speelt echter voor mij in *Foarby it Boarkumer Fjoer* de hoofdrol en daarin onderscheidt het zich van bijvoorbeeld *Op hoop van Zegen*. Kan een landschap eigenlijk wel een hoofdrol spelen in een boek? Zo op het eerste gezicht niet, maar na de laatste bladzijde van het boek gelezen te hebben, sta ik in mijn verbeelding weer op die dijk bij Moddergat en is het of ik het hele boek daar heb gezien en niet heb gelezen. Hoe de schrijver dat voor elkaar krijgt, blijft wellicht het grootste geheim van het boek. Misschien ligt het minder aan de schrijver en is het dit unieke stukje Nederland, dat dit verhaal als het ware uit zichzelf toont. Het is daar inderdaad een schitterend landschap van wad en boerenland doorsneden door een dijk, dat in alle weersomstandigheden totaal anders oogt, maar meestal heel dramatisch. De sterke verhalen lijken daar voor het oprapen te liggen en worden ook nog door de huidige bewoners in bijvoorbeeld het *Fiskershûske* graag aan iedere bezoeker verteld. Zoals Moddergat langzaam door de natuur van Peazens is losgeraakt en daarmee haar inwoners van elkaar vervreemd lijkt te hebben. Daar is de natuur de aanstichter. Maar het is toch vooral de beeldende taal van de schrijver en zijn grote betrokkenheid en kennis van dit bijna mooiste plekje van Nederland (bij de NCRV), die de illusie creëert dat dit verhaal als een film aan je voorbijtrekt. Ik kan hiervan vele voorbeelden noemen.

De gedetailleerde beschrijving van het wormsteken door de vrouwen op het wad. Vierentwintighonderd wormen per dag uit de blubber steken in weer of geen weer.

De kleine Botte die vanachter het deurtje van de bedstede de flarden van de gesprekken opvangt van zijn (schoon)vader en moeder. De beschrijving van de oude visserstechnieken. De beschrijving van de zeehondenjacht. Elke lezer zal zo zijn eigen favoriete beelden maken, dankzij de beschrijvingen van Durk van der Ploeg.

Mijn favoriete beeld is dat van Zwaantje die uit armoede de na de oogst overgebleven aardappels uit het land van haar vader root, terwijl haar vader stervende in een verwaarloosde boerderij tijdens de landbouwcrisis achter het venster met een verrekijker zijn land afzoekt en kilometers verder zijn dochter bespiedt:

Swaantje: 'Yn de ûnwittend wide romte fan Peazenswâl kin ik my ris útraze. Safier't ik sjen kin, gjin sterveling. Allinne God en himel kinne my hjir hearre, miskien. Mar miskien hearre dy my ek wol net. Hjir kin ik raze. Hjir kin ik flokke wat en wa't ik flokke wol. Thús moat ik, opsletten tussen sketten en muorren, myn wil en twivel fan jierren herwaerts yn stilte wjerkôgje. Ik stean hjir gewintien fier fan de bewenne wrâld. En noch sjoch ik om my hinne, bang dat immen my heart en sjocht. Safier ik sjen kin, gjin minske. Allinne rôvige roeken en seefûgels dy't op glimmende gripetinen iezje. Noch sjoch ik om my hinne oft der net immen stikem efter my kommen is. Moat ik mysels wer oertsjûgje? Of bin ik bang dat heit myn byld sa ticht nei him tahellet, dat er my ferstean kin ...'

... Swaantje seach om har hinne. De nacht kaam oan 'e loft. Se fêlde har allinne en woe har eigen lûd hearre. "It begjint oan te tjusterjen," sei se. "Ik moat my hjir net yn 'e drek benachtsje litte. De bou wurdt spoeklân. En de nacht sjongt al yn 'e reiden. Fersjoch ik my, of glimt der yn 'e finsters fan Orneastate al lampjocht? Hy sil no net mear sjen kinne hoe't ik twa amers mei ierappels oan it jûk heakje. Hôe't mei de dolgripe oer it jûkhout troch dweil lân nei de Hegewei kweazje. Twa amers ierappels. Tsjonge noch ta, dat waacht deryn. As 't kin moarn ek wer twa amers. Oant Sinteklaas ta alle dagen wer. Twa amers, dêr soe heit om laitsje.'

Als theatermaker laat ik me graag inspireren door plekken en verhalen in Fryslân. Dus toen ik daar bij het monument op de dijk stond, zag ik al een film voorbijtrekken over de dramatische gebeurtenissen uit 1883. Ik hoefde mijn ogen maar een beetje dicht te knipen tegen het felle zonlicht om mij een razende storm voor te stellen vol schreuwende kinderen en mannen die reddeloos verloren kopje onder gaan

in de golven. Spectaculaire beelden en opzweepende muziek. Het kwam al even in mij op; waarom niet een Friese film of waarom niet een televisieserie over dit onderwerp? Als ik mijn ogen opende wist ik als professional al weer, waarom zulke ideeën even heel verleidelijk zijn, maar niet echt realistisch. In de eerste plaats is het verfilmen van zulke gebeurtenissen een hele dure aangelegenheid. Bovendien weet ik uit ervaring, dat spektakel op zich nog geen succes garandeert. Want welk verhaal vertelt dat spektakel? Waar gaat die storm eigenlijk over? Het is niet makkelijk boven het tragische incident uit te stijgen en het spektakel een onderdeel te laten zijn van een vertelling. En zonder dat verhaal geen interessante film.

Mooie plaatjes op zich maken nog geen goede film. Maar mooie plaatjes in een menselijke tragedie op een belangrijk moment in de sociale geschiedenis van Fryslân, dat zijn de ingrediënten van een succesvolle film. Het publiek heeft *Foarby it Boarkumer fjoer* als boek al terecht omarmd door het in groten getale te lezen. Een verfilming ervan zou naar mijn overtuiging het publiek voor dit fascinerende en belangwekkende verhaal nog eens vele malen kunnen vergroten. Zeker ook buiten dit landsdeel. Maar dat kost natuurlijk een hoop geld. Daar ligt een schone taak voor de provinciale overheid. Nu zij de afgelopen jaren dankzij royale steun een bescheiden soapindustrie in de provincie heeft mogelijk gemaakt. Nu de Fryske soap stevig op haar benen lijkt te staan en net als overal op de wereld commercieel verder zou moeten kunnen gaan, komt er geld vrij voor een televisieserie of een film van dit boek. Dat verdient Durk van der Ploeg, dat verdient Fryslân, dat verdient de hele wereld.